

VARGA E. LÁSZLÓ**EGY NEM PUBLIKÁLT TELEKI-LEVÉL KAPCSÁN A VOLT
MINISZTERELNÖKRŐL. TÉNYEK ÉS DOKUMENTUMOK**

Széki gróf Teleki Pál¹ első miniszterelnöki megbízatásáról történt 1921-es lemondása után a tudománynak élt, de nem hanyagolta el a cserkészzetet sem. Egy véletlennek köszönhetően lett a cserkészmozgalom² vezetője.³ Fia a piaristákhoz járt gimnáziumba, rajta keresztül ismerkedett meg a cserkészettel.⁴ A mozgalommal való kapcsolatát élete utolsó napjáig megtartotta. Benne elsősorban a nemzetnevelés fontos eszközét látta.

A Magyar Országos Levéltárban őrzött kormányzói kabinetiroda mikrofilmen található iratai között van Teleki Pál főcserkész levele Horthy Miklós kormányzóhoz. A levelet, amelyet közreadunk, 1935-ben írta Lengyelországból, ahová cserkészküldöttség élén érkezett. Mindaz, amiről írt, bizonyítéka az egykor volt magyar-lengyel barátságnak, amely ma már nem létezik. A táborozás alatt a lengyel társadalomban Magyarország iránt élő rokonszenv rendkívüli módon, többször is megmutatkozott. Akkora hatással volt ez rá, hogy élményeit Varsóból levélben közölte Horthy Miklós kormányzóval. Kis- és öregcserkész, tiszt és vezető tapasztalta a Magyarország felé megnyilvánuló barátságot, amelyet második miniszterelnöksége alatt, 1939-ben Magyarországra menekült polgári és katonai személyek iránt viszonzott.

Hogy Lengyelországban hányszor és mikor járt – nem ismert.⁵ 1935 nyarán a Spalában nemzetközi cserkésztalálkozót tartottak, a Lengyel Cserkészszövetség megalakulásának 25. évfordulója alkalmából, amelyen az egész világról 30 ezer cserkész vett részt. A magyar küldöttséget Teleki Pál tiszteletbeli főcserkész mint kontingensparancsnok, és Papp Antal,⁶ a szövetség

¹ Lásd ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál*. Budapest, 2000. C. A. MACARTNEY: *Teleki Pál miniszterelnöksége 1939–1941*. Budapest 1993. VÍGH KÁROLY: *Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből*. Budapest, 2001. FODOR FERENC: *Teleki Pál. Egy „bujdosó könyv”*. Budapest, 2001. Tárgyalásai John F. Montgomeryvel az Egyesült Államok budapesti követével megtalálhatók FRANK TIBOR: *Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934–1941*. Budapest, 2002. c kötetben.

² A cserkészzet történetéről lásd: GERGELY FERENC: *A magyar cserkészzet története 1910–1948*. Budapest, 1989.

³ A kormányzó 1922. június 30-án nevezte ki főcserkésszé. In: SÍK SÁNDOR: Teleki Pál, az ember és a cserkész. *Vigília*, 1988. 9. sz. 657.

⁴ WITZ BÉLA: *Emlékezzünk Telekire. II*. Budapest, 1943. 6.

⁵ Maga írja, hogy „akárhányszor Lengyelországba megyek ...” In: HUSZÁR KÁROLY (szerk.): *Magyar-lengyel kapcsolatok a történelemben, kultúrában és gazdasági téren*. Budapest, 1936. Teleki egyoldalas cikke Magyar-lengyel cserkészbarátság címmel.

⁶ Dr. Papp Antal, a Magyar Cserkészszövetség országos elnöke.

országos elnöke vezette. A vezetőség tagja volt még Borsiczky Sándor⁷ mint különleges megbízatású parancsnok és vitéz Schelkey Oszkár országos társelnök, aki a tiszti és öregcserkészek 173 fős csoportját vezette. Az öregcserkészek mellett 330 fiúból állt még az 500 fős küldöttség. Az utazást alaposan előkészítették. A résztvevők számára kinyomtattak egy Lengyelországról szóló, alapvető információkat tartalmazó könyvecskét, amely kiterjedelmű lengyel-magyar szótárt is tartalmazott.⁸ A küldöttséggel utazott egy fűvés- és cigányzenekar, valamint saját rádióállomást és főzővagont is vittek magukkal. A kétéhetes táborra 1935. július 11-én utaztak el.

Úticélként az alábbiakat jelölték meg:

1. A magyar cserkész tisztikarnak erkölcsi és szellemi képviselése.
2. Kapcsolatteremtés Lengyelországgal.
3. A lengyel nemzeti nagytábor tanulmányozása és az összes elképzelhető tanulságok levonása hasznosítás céljából.

Spalában felkereste őket Hory András varsói magyar követ, Divéky Adorján követségi kultúrattasé, Hindy Iván a varsói Pilsudski Tudományegyetem magyar nyelvi lektora.

A két hét során gazdag programot bonyolítottak le. A küldöttség egy része és a vezetőség látogatást tett Krakkóban. Megtekintették a város nevezetességeit, a Wawelben koszorút helyeztek el Nagy Lajos király leánya, Hedvig lengyel királynő, Pilsudski tábornagy és Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király sírjára. Az épülő Pilsudski emlékdombon 100 magyar cserkész dolgozott, az első talicska földet Teleki tolt. Varsóban a város vezetése a Városházán fogadta őket, megkoszorúzták az Ismeretlen Katona emlékművét. A Varsóba utazó 100 fős csoportot a követség épületében teán látta vendégül Rényi Viktor⁹ és neje. Látogatást tettek a Hel-félszigeten, megtekintették az új kikötővárost Gdyniát, voltak Lembergben, Przemyszlben. Itt megkoszorúzták az I. világháborúban hősi halált halt magyar katonák sírjait.

A Lengyel és a Magyar Cserkészszövetség között Spalában aláírt egyezmény értelmében minden év július 1-27. között 50 cserkész és 5 tiszt kölcsönös cseréjében egyeztek meg.

A spalai táborozást követően került sor a Magyar Cserkészszövetség Intéző Bizottságának 1935. október 9-ei ülésére, ahol vitéz Schelkey Oszkár

⁷ Dr. Borsiczky Sándor miniszteri tanácsos, rendőrtiszt. 1944-ben az I. ker. rendőrkapitány helyettese MTNCT 1935, 1944. 1939 nyarán cserkészküldöttséget vezetett Lengyelországba. Rydz-Śmigły tábornagy a hadsereg főpk-a is fogadta őket. A nemzetközi helyzet miatt a viszontlátogatás elmaradt. A II. világháború alatt tevékenyen segítette a lengyelek illegális evakuációját Magyarországról.

⁸ Az 1935-i spalai lengyel jubileumi táboron résztvevő magyar cserkészek zsebkönyve. Budapest, 1935.

⁹ vitéz Rényi (Regnier, született francia, 1920 után magyar külügyi szolgálatban) Viktor, II. osztályú követségi tanácsosi címmel felruházott I. osztályú követségi titkár a magyar követségen Varsóban.

javaslatára határozták el a Magyar-Lengyel Cserkészkör felállítását. Elnökké Dóró Gábort¹⁰ választották. A Körnek tagja lehetett bármely magyar cserkész, öregcserkész és tiszt. A megalakuláskor ötvenen léptek be. A Kör céljait az alábbiakban rögzítették:¹¹

1. A lengyel-magyar baráti cserkészkapcsolatok ápolása, elmélyítése és hasznosítása.
2. A spalai emlékek megörökítése.
3. Cserkész táborok szervezése.
4. A lengyel és a magyar cserkészfiúk, öregcserkészek és cserkész tisztek kölcsönös és élénk levelezésének előmozdítása.
5. A lengyel nyelv elsajátítása azon tagok által, akik erre hajlandók.
6. Közhasznú cserkészismeretek, sajtótermékek kicserélése.

Az erkölcs és az igazságosság más megítélés alá esik a politikában, mint a hétköznapi életben, viszont a társadalmi kapcsolatokat a rokonszenv mellett ezek az elvek éltetik. Általánosságban elmondható, hogy a rokonszenv megkönnyíti, az ellenszenv megnehezíti az országok kapcsolatát. Teleki érdeme, hogy politikusként erkölcsileg is igyekezett helytállni. Lengyelországhoz való viszonyában különösen törekedett erre.

Egy ország külpolitikájának alapját a nemzet érdekei kell, hogy képezzék. Tagadnánk azonban az érzelmek – a rokonszenv és antipátia, előítéletek – szerepét, ha azt állítanánk, hogy azoknak nincs semmiféle hatásuk az államok politikai kapcsolataira, főleg a kicsikére. Érzelmektől csak a nagyhatalmak függetleníthetik magukat és követhetik a Lord Palmerston brit birodalmi külügyminiszter által megfogalmazottakat.¹² Közép-Európában – Trianon óta napjainkig, az európai integráció ellenére – számtalan példa lenne idézhető.

¹⁰ Dóró Gábor (Sędziszów, 1893 – Budapest, 1979) Tanár, cserkész tiszt. 1945 után tanfelügyelő, az úttörő mozgalomban tevékenykedett. A háború alatt a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság titkára. 1939–1940-ban kihozott a katonai internálótáborokból 500 fiatal és 42 felnőttet (tiszteket) azzal az indoklással, hogy cserkészek. Teleki utasítására Bartha honvédelmi miniszter úgy rendelkezett, hogy akiket Dóró kikér a táborokból, azokat ki kell adni. Szoros kapcsolatot tartott Emisarski alezredessel a lengyel katonai attaséval, ami arra mutat, hogy Dóró részt vett a lengyel katonák illegális evakuációjában. Antall József segítségével Lengyel Ifjúsági Tábor (cserkész tábor) hozott létre Szikszón és Somlószőlősen. Kispesti lakásában lengyel dokumentumokat, tiszti ruhákat, személyeket rejtegetett. 1948-ban lengyel Arany Cserkész Érdemrenddel, 1976-ban a lengyel kormány Arany Érdemkereszttel tüntette ki. Lásd róla: *Elfeledve – Polonia Wegierska 2001/1.* sz., MORVAI ISTVÁN: Kincsek formálója és őrzője. *Pedagógusok Lapja*, 1976. márc. 20, ISTVÁN LAGZI: Gábor Dóró. *Tygodnik Demokratyczny* 1980. nr. 14; uő. Dóró Gábor. *Lengyelország 1977.* 8. sz., valamint *Ki volt Dóró Gábor? Napjaink* 1980. 4. sz.

¹¹ DÓRÓ GÁBOR (szerk.): *Lengyel földön.* Magyar Cserkészszövetség kiadása. Budapest é. n. (1936)

¹² Angliának nincsenek barátai, nincsenek ellenségei csak érdekei.

Annak ellenére, hogy nem taglaljuk Teleki első és a második miniszterelnöksége alatt folytatott külpolitikát, felvázoljuk ennek Lengyelországgal kapcsolatos fő vonalait.

Trianon után Magyar- és Lengyelország érdekei szerint ellentétes táborba tartozott. Míg előbbi az európai status quo megváltoztatására törekedett, utóbbi annak fenntartásában volt érdekelt¹³. Lengyelország nem írta alá a trianoni békeszerződést, felkérés ellenére nem csatlakozott a kisantanthoz¹⁴. A lengyel-román politikai és katonai szövetséget Varsó arra is felhasználta, hogy a magyar-román viszonyban egy esetleges modus vivendit létrehozson. Ez a lengyel szándék kudarcra volt ítélve, mert Trianon következtében a magyar-román viszony kibékíthetetlen antagonizmuson, kimozdíthatatlan ponton nyugodott.

1920 nyarán Teleki első miniszterelnöksége¹⁵ alatt a magyar kormány a területi revíziót megpróbálta összekapcsolni a lengyeleknek nyújtandó fegyveres segítséggel, a szovjet-orosz-lengyel háborúban.¹⁶ Az erre vonatkozó magyar-francia tárgyalások¹⁷ nem vezettek sikerre, a formálódó kisantant, főként Csehszlovákia határozottan tiltakozott a terv ellen. (a magyar csapatok az ő területén vonultak volna át). A fegyveres segítségnyújtás megghiúsulása ellenére a Teleki-kormány támogatta a lengyel hadsereget lőszerrel és hadfelszerelési cikkekkel. 1920. augusztus 12-én érkezett meg Románián keresztül Varsó alá Skierniewicébe az a 80 vagonnyi Magyarországról küldött lőszerrel tartalmazó szállítmány,¹⁸ amely hozzájárult 1920. augusztus 15-16-án a Varsó alatt kivívtott lengyel győzelemhez.¹⁹

¹³ Kivételt képez a Csehszlovákia elleni magyar-lengyel együttműködés 1938-39-ben. A két kormány 1938. szept. 9-én konzultációs politikai egyezményt kötött (gentleman's agreement), amely a két fél között előzetes konzultációt írt elő Közép-Európát illetően. DIMK II. k. 320. sz. dok.

¹⁴ Csekonics jelentése a külügyminiszternek 1920. okt. 23. DEZSŐ ÚJVÁRI – FRANCIS DEÁK: *Papers and Documents relating to the foreign relations of Hungary. Vol. I.* Budapest, 1939. A román külügyminiszter Take Jonescu szerint Lengyelország csatlakozik az ún. közép-európai antanthoz, melynek tagjai Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, Görögország, Bulgária. Erazm Piltz a lengyel külügyminisztérium politikai osztályának akkori vezetője támogatta a tervet. Ellenben Sapieha külügyminiszter az un. transzverzális blokkot részesítette előnyben, amelyet Lengyelország, Románia, Magyarország és a balti államok alkottak volna. Egyik elmélet sem valósult meg. Lengyelország egyértelműen elutasította, hogy a kisantanthoz csatlakozzon.

¹⁵ 1920. június 19. – 1921. április 14.

¹⁶ A magyar kormány kész volt 30 ezer fős katonai kontingenst küldeni Lengyelországba, annak megsegítésére, ha az antant ezt megengedi és felfegyverzi, valamint kieszközli áthaladását Csehszlovákián. MOL K 64. k. res. pol. – 1920-17–223. res. 2. cs. Csekonics a magyar kormány kiküldöttjének 129/P sz. titkos jelentése a külügyminiszternek 1920. július 24. valamint 247 és 248/P sz. szigorúan titkos jelentése, 1920. augusztus 4.

¹⁷ ORMOS MÁRIA: Francia-magyar tárgyalások 1920-ban. *Századok* 1975. 5-6. sz. 904–949. o.

¹⁸ A kérdés irodalma: KOVÁCS ENDRE: *Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között.* Budapest, 1970. 229–239.; DIVÉKY ADORJÁN: Magyarország szerepe az 1920-iki szovjet lengyel háborúban. *Külgügyi Szemle* 1938. 3. sz. 293–301.; SOMOGYI ERIKA: Magyarország

Második miniszterelnöksége alatt, 1939 májusában azt a tudomására jutott hírt, miszerint „Lengyelország felosztását célzó német-szovjet tárgyalások hírei eljutottak Budapestre”, közvetítőkön keresztül Leon Orłowski budapesti lengyel követ tudomására hozta.²⁰ Erre őt semmi és senki nem kötelezte, mégis úgy érezte, hogy ezt megtenni kötelessége. A követ ösztönzésére a követség titkára, Jerzy Szczeniowski a diplomáciában gyakran alkalmazott magánlevélben – amit közösen fogalmaztak – jelentette az értesülést Varsóba, a külügyminisztérium politikai osztálya vezetőjének, Tadeusz Kobylanskinak. A követségre sem válasz, sem visszajelzés nem érkezett.

Korábban, a politika, az érzelmek és az erkölcs kapcsolatáról írott megállapításunknak ellentmondanak-e a Teleki 1939. július 24-én, Hitlerhez írott második levelében²¹ foglaltak? Úgy véljük, nem. A nemzeti érdek és a

részvételi kísérlete az 1920-as lengyel-szovjet orosz háborúban. *Történelmi Szemle*, 1986. 2. sz. 313–324.; MARKOWSKI JAN: *Pomoc Węgiei w bitwie pod Warszawą*. Warszawa 1935; VILLAT LUIS: *Le Rôle de Hongrie dans la Guerre Polono-Bolchevik de 1920*. Paris 1930. Lengyel kiadása: *Rola Węgiei w wojnie polsko-bolszewickiej w roku 1920*. Warszawa 1930; KORYN ANDRZEJ (szerk.): *Wojna polsko-bolszewicka 1920 roku*. Warszawa 1993. II. kiadás; ÓSZ GÁBOR: *Az 1920. évi lengyel-szovjet-orosz háború története. Történelmi tanulmányok. V.* KLTE Debrecen 1996; Józef Piłsudskiego Rok 1920. magyar kiadása: 1920. *Válasz M. Tuchaczewski „A visztulai hadjárat” c. hadtörténelmi tanulmányára*. Budapest, 1934; A löszerszállításról ír Taróczy Nándor altbgy. visszaemlékezésében HL HM.VKF. 1938. 208. doboz-14833/el. n. 2 vkf. 1938; BEVILAQUA-BORSODY BÉLA: Emlékezés a lengyel-orosz háború tizenötödik évfordulójára. *Szabadság*, 1935, június 9. 1920-ban Magyarország Lengyelországnak a következő tételekben szállított löszert és hadianyagot: 35 millió Mauser töltény, 10 millió Mannlicher töltény, 13 millió Mauser töltény, 6 millió darab Mannlicher tölténytár, 240 főzőkonyha, 200 főzőláda, 80 sütőkemence, 40 millió Memerher csappantyú. Titkos összeállítás Lengyelország támogatása Magyarország részéről az 1920.évi lengyel-orosz háború alkalmával címmel. 6 oldalas gépirat, 1 melléklettel. Az összeállítás 1928. december 3-án, a melléklet 1929. augusztus 27-én készült. MOL K 63 kűm. pol-1929-17/7-4334 alapszám. 150. cs. és MOL K64 kűm. res. pol. – 1920-17. sz. n. 2. cs. Vasúton 1920. augusztus 12-én érkezett meg Varsó alá Skierniewicébe 12 millió darab (80 vagon) gyalogsági löszert Csepelről a Weiss Manfréd Művekből, ahonnan július 17-én indult. Csehszlovákia nem engedte területén átszállítani, Románián keresztül ért Varsó alá. (uo az 1919-ben kiszállított mennyiség is) A löszerszállítások Magyarországról 1921-ig folytatódtak. In: MOL Z 402.11. cs. WM Konzern Vállalatok Okmánytára. M. kir. Állami Hadianyaggyár: megállapodások, kimutatások és műszaki rajzok a löszerezem gépállományáról 1921–1924. Kimutatás a Lengyelország számára 1920. március 1921. március között szállított löszerről. 902.

¹⁹ VIDE VISCOUNT D’ ABERNON: *Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą*. Warszawa 1932. Angol nyelvű kiadása: *The Eighteenth Decisive Battle of the World: Warszawa 1920*. London 1931; RÉCZEY LÁSZLÓ vkszt.szds. Az 1920. évi lengyel-orosz hadjárat. *Magyar Katonai Közlöny* 1927. 1-3. sz.; Józef Piłsudski – Rok 1920.

²⁰ ORŁOWSKI LEON: *Pierwsze wiadomości o wojnie*. Kultura, Párizs, Zeszyty Historyczne. 1963. nr. 3. 113. o. A továbbiakban: ORŁOWSKI. A hírt Steiner (a háború alatt magyarosított Szanyira) Andor a Magyar-Lengyel Kereskedelmi Kamara elnöke továbbította a lengyel követnek. A követ visszaemlékezését lásd: VARGA E LÁSZLÓ: Orłowski budapesti lengyel követ visszaemlékezései. II. *Századok*, 2003/6. sz. 1389–1420.

²¹ MMVL 100. sz. dok.

lengyelbarátság nem ellentétes volt egymással, hanem egymást fedték. A nemzeti érdek azt kívánta, hogy egyáltalán ne keveredjünk bele a háborúba, mert az maga után vonta volna Franciaország, Nagy-Britannia és Lengyelország azonnali hadüzenetét. A magyar-lengyel kapcsolatok hagyománya, a magyar társadalom egyértelmű lengyelbarátsága is azt kívánta, hogy Magyarország ne vegyen részt egy lengyelelles háborúban, területét se bocsássa a Wehrmacht rendelkezésére.

A lengyeleket viszont támogatta a németek ellenében Teleki. Levéltári dokumentumok szólnak arról, hogy a magyar kormány szemet hunyt 1939 nyarán afelett, hogy magyar önkénteseket szerveztek Lengyelország megsegítésére.²² Feltételezzük, hogy a forrás megjelölése nélkül erre utal legújabb könyvében Vigh Károly, amikor azt írja, hogy „Viszont titokban Teleki magyar légiót szervezett és küldött az elkeseredetten védekező lengyel hadsereg támogatására”²³.

A tény nem légből kapott, mert a nyilasok 1939 nyarán a Nemzetgyűlés Képviselőházában interpellációt nyújtottak be a belügyminiszterhez, Keresztes-Fischer Ferenchez a Lengyelország számára szervezett magyar légió ügyében.²⁴

1939. szeptember 10-én a magyar kormány elutasította a németek kérését,²⁵ nem engedélyezte a Kassa-Nagyszalánc-Velejte vasútvonalon²⁶ német csapatok átszállítását Lengyelország ellen²⁷, „mert az nem összeegyeztethető a magyar nemzeti becsülettel”.

²² Lásd VARGA E LÁSZLÓ: Orłowski Leó budapesti lengyel követ visszaemlékezése II. *Századok*, 2003. 6. sz. és ott a függelékben a 4-14. sz. Dokumentumokat, valamint a bevezetőben az 1392–1395 oldalakat.

²³ VIGH KÁROLY (szerk.): *Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből*. Budapest 2001. 23. o. Levéltári dokumentumok szerint rongyos gárdisták mentek ki Lengyelországba 1939 nyarán, hogy a lengyel hadseregbe vállaljanak szolgálatot a németek ellen. In: VARGA E LÁSZLÓ: Orłowski budapesti lengyel követ visszaemlékezései II. *Századok* 2003/6. szám. Lásd ott a bevezetőben a 1393–1395 oldalakat és közölt dokumentumokban a 4–14 számúakat.

²⁴ Az 1939. évi június 10-re hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Napló. I. Budapest, 1939. 369. o. ORŁOWSKI 49/W61/11 sz. jelentése a külügyminisztériumnak. 1939. augusztus 8. AAN MSZ PIII. Węry.t. 6598.

²⁵ A kérést Ribbentrop külügyminiszter telefonon közölte Csáky külügyminiszterrel 1939. szeptember 9-én 16 órakor.

²⁶ A vasútvonal Kassán, Homonnán, Velejtn át a lupkowi hágón keresztül vezetett Lembergbe.

²⁷ A minisztertanács 1939. szeptember 10-i rendkívüli ülésén határozott a német kérés elutasításáról. DIMK. IV. k. 379. sz. dok. Az elutasító határozatot követő második napon Csáky közölte a budapesti német követtel Erdmannsdorffal, hogy a kormány megengedi a hadianyag-szállítást, zárt vagonokban. Szeptember 14-én a németek közölték, hogy nem tartanak igényt a szállításra. Wilhelmstrasse, 263, 268. sz. dok. Az ügy előzménye, hogy, a németek 1939. szeptember 8-án Csáky németországi tárgyalásai alatt Kelet-galíciai olajban gazdag területet (Sambor és Turka vidéke) ígértek a magyar kormánynak, amit a külügyminiszter elutasított. Ráadásul olyan területet, amely a szovjet–német paktum alapján a Szovjetunió által megszállandó területre esett. Két nappal az ajánlat után – amit a magyar kormány elutasított – kérték az átszállítási engedélyt. Tudomásul vették azt, de nem felejtették. Ribbentrop budapesti

A döntésről tájékoztatták Orłowski követet.²⁸ A kormány határozott lépéseket tett arra az esetre, ha a németek mégis megkísérelték volna az áthaladást. Aláaknázták a vasútvonalon található felüljárókat és hidakat,²⁹ és fegyverrel a kézben akadályozták volna meg a németek átvonulási kísérletét. Ez az egyértelmű állásfoglalás olvasható Orłowski lengyel követnek a londoni lengyel nagykövetnek, Edward Raczyńskiéknak³⁰ küldött számjeltáviratában³¹.

Hogy merészelt ellentmondani a magyar kormány a németeknek? Nem akart mindenáron megfelelni nekik. (Sztójay követünk minden esetben leste a Magyarország címére elejtett, kimondott és kimondatlan német kívánságokat, s azonnal továbbította is a Dísz térre.) A Teleki-kormány a nemzeti érdeket tartotta fontosabbnak. 1939 nyarán³² és szeptemberében még nagyobb retorzió veszélye nélkül megtehetette, hogy ellentmondott Berlinnek. Noha semlegességi nyilatkozatot a németekre való tekintettel nem tett, a lengyelekkel szembeni magatartásában túlmélt ezen.

Amennyiben nem így tesz, és a határt sem nyitja meg – ismerve a Lengyelország ellen 1939. szeptember 17-én bekövetkezett szovjet fegyveres agressziót³³ – lehet, egyáltalán nem érkezik 45 ezer lengyel katona és 10 ezer polgári menekült Magyarországra,³⁴ a Wehrmacht elvághatta volna előlük az

követén Erdmannsdorfon keresztül emlékeztette a magyarokat arra, hogy az említett vasútvonal, amelyen a német hadsereg alakulatait szállították volna, német segítséggel került vissza Magyarországhoz. Wilhelmstrasse 262. sz. dok. Teleki állítólag azt is mondta a német követnek hogy „Ha Németország ragaszkodik követeléséhez, hogy német csapatok egyes magyar hágókön keresztül vonuljanak fel, akkor ő megkérdezi az angol követet, hogy az angolok nem akarnak-e egy másik hágón csapatokat küldeni, mert hiszen Magyarország semleges.” In: *Lengyel menekültek Magyarországon a háború alatt*. Dr. Antall József újjáépítési miniszter előszavával. Budapest, 1946. 12. o. A német ajánlatáról és annak elutasításáról Orłowski lengyel követet szigorúan bizalmasan tájékoztatta Csáky. Orłowski 3. sz. számjeltávirata a londoni és a párizsi lengyel nagykövetnek. Polish Institute and Sikorski Museum London. A.12.53/26. 203. Másolat.

²⁸ Orłowski szeptember 11-i számjeltáviratban tájékoztatta kormányát erről. In: JAN SZEMBEK DIARIUSZ: *Wrzesień-grudzień*. Warszawa 1989. 45.

²⁹ MACARTNEY C. A.: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945*. Edinburgh 1957. I. k. 367. A tényt az emigrációban élő Horthy kormányzó közölte Macartneyval.

³⁰ gr. Raczyński Edward (1891–1993) 1919-től a külügyminisztériumban, hivatásos diplomata. Londoni lengyel nagykövet 1933–1945. Emigráns köztársasági elnök 1979–1986.

³¹ Az erről szóló számjeltáviratot Orłowski átadta a budapesti angol követnek O' Malleynek, aki továbbította a Foreign Office-ba. Raczyński nagykövet kezéhez ért 1939. szeptember 15-én. Polish Institute and Sikorski Museum, A. 12.53/26. Másolat.

³² MMV 100. sz. dok.

³³ A Moszkvában 1939. augusztus 23-án aláírt szovjet-német megnemtámadási egyezmény titkos jegyzőkönyve alapján történt.

³⁴ A fenti számot Emisarski alez. volt budapesti lengyel katonai attasé, Orłowski követ és Baló ezds. A HM Eln. 21. osztálya volt vezetőjének visszaemlékezései alapján közöljük. Ez a szám minden bizonnyal magasabb lehetett, mert 1939. szeptember 17-től Magyarország német megszállásáig állandóan jöttek lengyelek Magyarországra a Főkormányzóságból és a

utat, német és/vagy szovjet hadifogságba estek volna. De nem így történt. Magyarországról legálisan útlevelemmel és illegálisan a zöld határon át tovább evakuáltak³⁵ Franciaországba. Így 26 ezer fővel lett több az ottani, 1940. májusában 84 ezer főt számláló lengyel hadsereg.

Teleki és kormánya mindent megtett a menekültekkel szembeni rokonszenves és emberi bánásmód érdekében, amivel számos német diplomáciai tiltakozásnak tette ki magát. Erre a kormányt – a menekültek és a katonák tekintetében - nemzetközi egyezmények is kötelezték. Túl ezen, nemzeti érdekek és becsületbeli köteletségnek tekintette a lengyel ügyet. Így tett Telekin kívül Horthy kormányzó, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Antall József menekültügyi kormánybiztos, Varga Béla balatonboglári plébános, Baló Zoltán ezredes a HM 21. hadifogoly és internált osztályának vezetője, és sokan mások. A kormányfő és miniszterei nem is tehettek volna másként, hiszen a nemzeti érdekek képviselőit tették le esküjüket, s azt nem kívánták megszegni.

Források hiányában nem állapítható meg, hogy a miniszterelnök szeptember 17-én vagy a következő napon ő utasította-e a határőrizeti szerveket belügyminiszterén keresztül, hogy engedjék be a lengyeleket, vagy ez a belügyminiszter utasítására történt. Kállay Miklós későbbi miniszterelnök emlékiratai³⁶ szerint ez a Belügyminisztérium utasítására történt. Teleki engedélye nélkül aligha adtak volna erre utasítást. Tény, hogy a szovjet agresszió első napjának délutánján már tömegével jelentek meg a polgári menekültek és az első lengyel katonai egységek Kárpátalján.

A lengyel menekültek és internált katonák az emberi bánásmódot főleg a fent említett személyeknek, az alárendelt államigazgatási szerveknek,³⁷ valamint a magyar társadalom lengyelbarát beállítottságának és önzetlen segítőkészségének köszönheték. A lengyel követtel a II. világháború kitörése után, a németekre való tekintettel már nem találkozhatott, s ezt közvetítőn keresztül a követ tudomására adta.

A menekültek ügyeinek intézésébe nyilvánosan nem folyt bele, de intenciói szerint történtek a dolgok. Azokkal a személyekkel, akikre az ügyet

Szovjetunió által megszállt lengyel területekről. Itt nem foglalkozunk a katonai internáltak és a polgári menekültek feltételezhető összlétszámának megállapításával.

³⁵ 6 ezer fő legálisan útlevelemmel, 20 ezer fő illegálisan a zöld határon keresztül. Jan Emisarski vk. ezds. *Ewakuacja z Węgier*. Polish Institute and Sikorski Museum. London. B. I. 119/A. str. 14–15.

³⁶ KÁLLAY MIKLÓS: *Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944*. Budapest, 1991. II. k. 82.

³⁷ BM IX. közjóléti és szegényügyi, 1941-től szegényellátási és általános segélyezési osztály, élén Antall Józseffel –, a HM 21. hadifogoly és internált osztálya, vitéz Baló Zoltán nyugállományból ideiglenesen ténylegesített ezds. vezetésével. Antall 1944. március 19-ig, Baló ezds. felmentéséig, 1943. október 30-ig látta el feladatát.

„bizta”, nem a miniszterelnökségen találkozott. Varga Bélára,³⁸ balatonboglári plébánosra a polgári menekülteket³⁹, különös figyelemmel az ide érkezett parlamenti képviselőkre, politikusokra, míg a lengyel fiatalokat Dóró Gábor⁴⁰ cserkésztsztre bizta. Kéthetente referált a miniszterelnöknek. Teleki „kikötötte, rá senki se hivatkozzon, ő nem tud semmiről”. 1939 telén Dórónak kijelentette: „A lengyeleknek minden segítséget meg kell adni, tekintet nélkül arra, hogy mi lesz a németek reagálása. Néhány hétig szabad folyást kell adni a „szökéseknek”, most kell gyorsan cselekedni. Minden propagandát, amelyet a budapesti lengyel követség csinál, a magyar hatóságok lehetőleg ne akadályozzák.”⁴¹ Rajta keresztül küldött utasításokat, tett javaslatokat a menekültekkel foglalkozó más magyar szervek vezetőinek és feltehetően a menekültek képviselőinek, Orłowski lengyel követnek is. Dóró Emisarski vk. alezredessel, a lengyel katonai attaséval is kapcsolatban állt.

A miniszterelnök a menekültek helyzetét személyesen jól ismerte. 1917-től az I. világháború alatt a Hadigondozó Intézet elnöke volt Budapesten, amely szerv a háborús menekültekkel és sebesült katonákkal foglalkozott. (Az 1914-es nagy orosz győzelmes offenzíva idején Galíciából lengyel menekültek érkeztek Magyarországra.)

A magyar arisztokrácia legitimista része kivétel nélkül lengyelbarát volt, részt vett a menekültek segélyezésében, sőt mint Cziráky József gróf,⁴² Szapáry

³⁸ Varga Béla (1903–1995) kisgazdapárti politikus, nemzetgyűlési képviselő. Az 1947-es nemzetgyűlés elnöke. Az emigrációban a Magyar nemzeti Bizottmány elnöke az USA-ban. 1992-ben végleg hazatért. Róla lásd: KAPRONCZAY KÁROLY (írta és összeállította): *A nemzetgyűlés elnöke volt.* Budapest, 1998. VARGA BÉLA: Balatonboglár és Magyarország menedékhely korszakáról. *Új Ember*, 1946. augusztus 18. Összefoglaló életéről és lengyelbarát tevékenységéről: MIECZYSLAW OSTOJA MITKIEWICZ: *Wojna jest grzechem.* Warszawa 2001. 100–117. és TÓTH PÉTER PÁL: Magát a politika emészti majd meg. Interjú részlet. *Tekintet*, 1989. 6. sz. 45–64., valamint MIECZYSLAW WIELICZKO: *Ksiądz Béla Varga (1903–1993)* Studia Polonijne, Lublin. T. 17, 1966. és Harminc évvel ezelőtt történt: Menekültek paradicsoma, Magyarország. *Magyar Híradó*, Bécs, 1974. szept. 1. A Lengyel Köztársaság Elnöke a külügyminiszter előterjesztésére 2001. márc. 21-én kelt 52/2001 sz. határozatával a lengyel menekülteknek a II. világháború alatt nyújtott érdemei elismeréséül a Lengyel Köztársaság Érdemrendje Tiszti Keresztjét a csillaggal adományozza post mortem Teleki Pálnak. *Monitor Polski*, 2001. nr. 288. sz.

³⁹ VARGA BÉLA–KOVÁCS IMRE: Lengyel menekültek és francia hadifoglyok Magyarországon 1939–1945. *Új Látóhatár*, München, 1980. 3. sz. 363–375. Stúdióbeszélgetés a Szabad Európa magyar adásában.

⁴⁰ Lásd a 9. sz. jegyzetet.

⁴¹ LAGZI ISTVÁN: Ki volt Dóró Gábor? *NAPJAINK*, 1980. 4. sz.

⁴² Dénesfai kastélyában öltöztek át polgári ruhába a katonai internálótáborokból Nyugat-Magyarországon megszökött lengyel katonai internáltak, akik Franciaországba indultak, az ottani lengyel hadseregbe. HL HM Eln. 21-41424. A nagycenki internálótáborból megszököttekről tájékoztatja a szombathelyi hdtípuság Barabás Emil altbgy-ot a HM I. csoportfőnökét. 1940. ápr. 22.

Erzsébet grófnő⁴³ – Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság társelnöke – az internált lengyel katonák szökéseit érdemben segítették.

Bizalmas emberein keresztül mindenről tájékozott volt, ők hajtották végre ajánlásait, rajtuk keresztül tartotta kézben a menekültkérdést. A németekre való tekintettel ellene volt egy nagy nemzeti bizottság megalakításának,⁴⁴ amely a lengyeleket gondozta volna. Azt javasolta, hogy ennek funkcióját vegye át a Magyar-Lengyel Társaság.⁴⁵ Azután is figyelemmel kísérte a lengyelek sorsát, hogy 1941. január 1-jétől német nyomásra a magyar kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatokat⁴⁶ a Sikorski-kormányval. Orłowski 1940. december 24-ei Telekihez intézett jegyzékében megköszönte a magyar kormánynak a menekültekkel kapcsolatos „nemes és baráti magatartását”, és kérte, hogy „méltóztassék úgy, mint eddig továbbra is magas gyámolításában részesíteni

⁴³ Szapáry Erzsébet, grófnő. 1943-ban személyesen utazott a megszállt Lengyelország fővárosába, és hamis magyar útlevellel áthozta Magyarországra Henryk Ślawik (1939 előtt szociáldemokrata sziléziai újságíró) feleséget és leányát. Ślawik a lengyel Menekültek Ügyeit Intéző Polgári Bizottság elnöke volt 1939–1944-ben. 1944 nyarán letartóztatta a Gestapo. Mauthausenben 1944 aug. 25-én kivégezték. Lásd GRZEGORZ ŁUBCZYK: *Polski Wallenberg. Rzecz o Henryku Ślawiku*. Warszawa 2004. 46. Ślawikról izraeli-lengyel koprodukcióban film készült.

⁴⁴ ORŁOWSKI i. m. 116.

⁴⁵ A Magyar-Lengyel Társaság elnöke 1939-ben gr. Széchenyi Károly. Ennek keretében alakult meg a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság. Széchenyi 1939 októberében lemondott, gr. Csekonics Iván vette át az elnökséget és a Társaság irányítását. Előbbi a háttérből továbbra is aktív maradt, Orłowski követtel tartotta a kapcsolatot. Nyilvánosan Csekonics sem exponálta magát. A Bizottság összes tagját eddig sem a magyar, sem a lengyel szakirodalom nem nevezte meg, a visszaemlékezésekben sem szerepel a teljes névsor. Elnöke gr. Károlyi Józsefné, Társelnökök: gr. Szapáry Erzsébet, lengyel részről Leon Zamencsik. Az elnökség vezetője gr. Károlyi Józsefné, tagjai: hg. Odesalchiné Andrassy Klára, gr. Szapáry Erzsébet, gr. Andrassy Ilona, br. Weiss Edit, br. Zeyk Adél, Dessewffy grófnő sz. Bársony Éva, Salamon-Rác Béláné, gr. Szapáry Pál, gr. Esterházy János, titkára Salamon-Rác Tamás. Tagok: Vajkai Rózi a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat képviselője, dr. Jan Kałłataj orvostábornok, a lengyel menekültek egészségügyi főnöke, Józef Wagner mérnök a Lengyel YMCA igazgatója, Maria Jankowska a budapesti Lengyel Könyvtár igazgatója, Miklósi Ferdinánd Leó a volt Lengyel Légionisták Szövetsége (Magyarországon) elnöke és a Lengyel Hadseregben szolgált magyar katonák képviselője, Zbigniew Kościuszko a Wieści Polskie főszerkesztője, a Tygodnik Polski szerkesztője, Csorba Tibor festőművész, Kajtár Jenő a Lengyel-Magyar Főiskolai Diákszövetség elnöke, Aleksander Król mk. elz. a Lengyel Internált Katonák Képviselője. In *Wieści Polskie* 1943. szept. 19. Numer specjalny. Andrassy Ilona, Dessewffy grófnőket valamint Pallavicini örgrófnét sz. Andrassy Borbála grófnőt a cikk nem említi.

⁴⁶ A diplomáciai kapcsolatok megszakításának történetét a követ részletesen leírja visszaemlékezésében. Ennek alapja a Budapesten 1941. január 24-én kelt utolsó követi jelentése. IJP,AOG,V/4/C-4. Zbiór leona Orłowskiego T.III. 116–122. Eredeti gépirati másodpéldány. A jelentést magyar nyelven lásd: VARGA E. LÁSZLÓ: Orłowski Leó budapesti lengyel követ visszaemlékezései. *Studia Caroliensia* 2001. 2. sz.

azon honfitársaimat, akik kénytelenek Magyarországon maradni.”⁴⁷ 1941. január 11-ei válaszában a miniszterelnök erre ígéretet is tett.⁴⁸

Teleki a németekre való tekintettel személyesen nem vehetett részt Orłowski⁴⁹ követ búcsúztatásán a Keleti pályaudvaron, amikor az végleg elhagyta állomáshelyét. Kijelentette, hogy „mától kezdve én leszek a lengyelek budapesti követe”.⁵⁰ Ígéretét haláláig betartotta.

Emlékére Budapesttel ellentétben, Varsó Ursynów kerületében 1998-ban utcát neveztek el.⁵¹ Kezdeményezője Jan Stolarski, a Lengyel-Magyar Társaságok Federációjának elnöke, a második világháborúban a vámosmikolai katonai internálótábor egykori lakója volt. A lengyel menekültek érdekében végzett munkájáért a Lengyel Köztársaság elnöke, Aleksander Kwaśniewski 2001-ben post mortem⁵² A Lengyel Köztársaság Érdemrendje Parancsnoki Fokozata csillaggal tüntette ki. A kitüntetést a Svájcban élő Teleki Gábor, a miniszterelnök unokaöccse vette át 2001. augusztus 15-én a Szent István Bazilikában tartott megemlékező szentmisén⁵³ Rafał Wiśniewskitől, a Lengyel Köztársaság budapesti nagykövetétől.

⁴⁷ Orłowski jegyzéke Teleki miniszterelnöknek MOL K 63 kum.pol.-1940-17/7-6749 alapszámon. Gépíráti másodpéldány. IJP, AOG, V/4/C-D. Orłowski Leó gyűjtemény. T.III. 127–129.

⁴⁸ Uo Teleki válaszjegyzéke. 80/Pol. számon, 1941. január 11.

⁴⁹ Orłowski Leon (1891–1976) budapesti lengyel követ. (1936. június 4- 1941.január 1.) Horthy kormányzó búcsú kihallgatáson és villásreggelin fogadta 1941. január 16-án. Budapestről január 24-én utazott el. A Sikorski kormány nem tartott ígényt további szolgálataira. New Yorkban telepedett le. 1973-ban hazatért Lengyelországba. Krakóban élt, Varsóban nyugszik. PSB, T.XXXIV. 1979.

⁵⁰ VARGA BÉLA–KOVÁCS IMRE: Lengyel menekültek és francia hadifoglyok Magyarországon 1939–1945. Rádióbeszélgetés a Szabad Európa Rádió magyar adásában. *Új Látóhatár* 1980. 3. sz. 365.

⁵¹ Varsó Székesfőváros Tanácsa LXIX/577/98 sz. határozatával 1998-ben utcát nevezett el Teleki Pálról Baló Zoltán ezredestől – a HM 21. hadifogoly és internált osztályának 1939-1943-ban volt vezetőjéről 2000-ben a XXVII6345/2000 sz. határozattal, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel a LXIX/58/98 sz. határozattal. Mindhárom utca Ursynów kerületben található. Id. Antall József nevét már a rendszerváltozás előtt utca viselte Lengyelországban. Emléktáblája van Tarnowban és Varsóban

⁵² A Lengyel Köztársaság elnöke Aleksander Kwaśniewski, 2001. március 23-án kelt 52/2001.sz. határozatát lásd Monitor Polski, 2001. nr. 17. poz. 288. Baló Zoltán ezredest és Osváth Lászlót a BM elnöki osztályának volt vezetőjét 1999-ben tüntette ki a Lengyel Köztársasági elnök a Lengyel Köztársaság Érdemrendje tisztí keresztjével.

⁵³ A szentmisén többek között részt vettek: a Teleki család képviselőjében Teleki Gábor, Lezsák Sándor az Országgyűlés Oktatási és Tudományos Bizottságának elnöke, a Teleki Pál Emlékbizottság védnökei, a Szent István Lovagrend, a Szentkorona Rend tagjai, magyar és lengyel cserkészek, követségek képviselői, közéleti személyiségek, Grzegorz Łubczyk a Lengyel Köztársaság volt és Rafał Wiśniewski jelenlegi nagykövete, Csapó Endre az ausztráliai Új Élet c. hetilap főszerkesztője. A szentmisét Gyulai Endre Szeged-Csanádsi megyéspüspök celebrálta, koncelebrált Szabó Géza kanonok és Maciej Jozefowicz lengyel plébános.

Amit a lengyelekért tett, önzetlenül, saját elhatározásából, elsősorban erkölcsi megfontolásból tette, tudván tudva, hogy a hitleri Németországgal húz ujjat, s ezáltal az életével játszik.⁵⁴ A háború- és németellenességét azzal is bizonyította, hogy bizalmas emberei segítségével titkos ellenpropagandát folytatott a magyarországi nyilas és német propaganda ellen.⁵⁵

Antikommunista volt, a magyar társadalom nagy részével egyetemben. Ez az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság történetét figyelembe véve nem meglepő. Meg volt azonban arról is győződve, hogy a németek elvesztik a háborút, aminek következtében bekövetkezik Európa bolsevizálása. Tudta, hogy ez sem fog örökké tartani, mert a bolsevizmus embertelen rendszer.

1989-90-ben összeomlott a Jalta utáni világ. Nincs már Európában egyetlen szocialista ország sem, a Szovjetunió is felbomlott. A politikai változások ellenére a miniszterelnök nevét nem viseli utca Magyarországon. Az osztályharcos szemlélettől mentes, átfogó Teleki monográfia máig nem készült.

2004-ben budapesti szobrának felállítását egy törpe minoritás – a magyar sajtó és tömegkommunikáció 99%-ának támogatásával, Telekit antiszemitának bélyegezve – megakadályozta. A Fővárosi Közgyűlés 2004. február 26-i ülésén nem járult hozzá a szobor felállításához a Budai Várban. A közgyűlési vitában a FIDESZ Magyar Polgári Párt nem vett részt, a MIÉP és az MDF politikusai támogatták a szobor felállítását. Az MSZP és az SZDSZ képviselői elutasították a szoborállítás gondolatát, azzal érvelve, hogy Teleki Pál személyéhez több zsidótörvény elfogadása kötődik.⁵⁶ Budapest Székesfőváros Közgyűlése

⁵⁴ Varga Béla balatonboglári plébánosnak mondotta többek között 1939 szeptemberében, amikor a lengyel menekültek felkarolására, segítségére kérte fel: „A németek sem sokáig tűrik a mi lengyelbarátságunkat, előbb vagy utóbb leszámolnak velünk. De addig segíteni kell őket, még ha ezért felakasztanak majd minket. A becsületünk forog kockán. Nem szabad meghunyászkodnunk Hitler előtt!” KAPRONCZAY KÁROLY (írta és összeállította): *A nemzetgyűlés elnöke volt.* Budapest, 1998. 29.

⁵⁵ VIGH KÁROLY i. m. lásd A láthatatlan tevékenység c. fejezetet.

⁵⁶ Itt nem foglalkozunk a magyar sajtóban politikai indítatásból kirobbant Teleki ellenes kampánnyal, amely politikai kérdést kreált a szobor felállításából. Első és második miniszterelnöksége alatt fogadta el az Országgyűlés: a numerus claususról szóló 1920. évi XXV. törvénycikket. A törvény alapján a nemzetiségi országos arányszámuknak megfelelő arányban vehetők fel egyetemre, nemzethűségi és erkölcsi szempontoknak is meg kellett felelni. Az 1938. évi XV. törvénycikk, az ún. I. zsidótörvény elfogadásakor Teleki nem volt a Darányi kormány tagja. Május 14-én a hivatalba lépő Imrédy kormányban a vallás és közoktatási miniszteri tárcát töltötte be. A törvényt május 29-én hirdették ki. A társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatékonyabb biztosításáról szóló törvény szerint a sajtó-, ügyvédi, mérnöki és orvosi kamara tagjainak az üzleti és kereskedelmi alkalmazottaknak legföljebb 20%-a lehet zsidó. Zsidó az aki izraelita vallású, és az 1939. évi IV. törvénycikket, a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról az ún. II. zsidótörvényt már a Teleki kormány idején fogadták el és lépett hatályba 1939. május 5-én. A törvény szerint zsidónak minősül, vallásától függetlenül, akinek legalább egyik szülője vagy legalább két nagyszülője zsidó vallású. Zsidók nem szerezhetnek ezután honosságot, sőt a belügyminiszter visszavonhatja állampolgárságukat, ha az 1914. július 1. után kelt. Állami vagy

visszavonta a szobor felállítására korábban kiadott engedélyét. Felmerült a szobor Lengyelországba vitele és ott történő felállítása, végül azonban Balatonboglár képviselőtestületéé az érdem, hogy azt befogadta.⁵⁷ 2004. április 3-án, Teleki Pál tragikus halálának 63. évfordulóján a templomkertben avatták fel.

2004. november 18-án Krakkóban a Szent Márk templomban, a lengyeleknek a II világháborúban nyújtott segítségéért hála emléktáblát⁵⁸ avattak a magyar nemzet számára, Teleki Pál, Antall József, Varga Béla és Baló Zoltán ezredes név szerint említve. Ezzel a lengyelek nem először álltak ki és tiszteltek emlékük előtt az utóbbi években. Pótolva azt ami elsősorban és mindenekelőtt a mi kötelességünk.

Függelék

1.

Teleki Pál főcserkész levele Horthy Miklós kormányzóhoz, a magyar cserkészküldöttség lengyelországi útjáról.

Varsó, 1935. július 24.

Főméltóságú Uram!

E percben érkeztem Varsóba a spalai cserkész táborozás befejezése után olyan benyomásokkal, amelyek arra kényszerítenek, hogy Neked azonnal jelentést tegyek.

Még soha sehol, az irántunk való őszinte barátságnak olyan megnyilatkozását nem láttam, mint itt a legmagasabbtól a legkisebb cserkészfiúig, a városoktól a falvak népéig. Már a csehszlovák-lengyel határhoz⁵⁹ való érkezésünkkel óriási tömeg, a magyar

közintézményben nem alkalmazhatók, nem lehetnek lapszerkesztők, lapkiadók, az ügyvédi orvosi, mérnöki, sajtó-, színházi és filmművészeti kamarák tagjai közé csak 6% erejéig vehetők fel, nem vezethetnek színházat és mozit. Állami egyedárúságot és hatósági engedélytől függő egyéb jogosítványt nem kaphatnak, a már kiadott engedélyek öt éven belül visszavonandók, közszállításokból 1939–40-ben 20%, 1940–1941-ben 10%, 1943-ban csak 6% erejéig részesülhetnek iparigazolványt, illetve iparendélyt csak ezen belül kaphatnak, magánvállalatoknál 12%-os arányban vehetők fel; az arányszámokat, amelyek az alkalmazottak illetményére is vonatkoznak, 1942. december 31-ig kellett elérni. A törvények tények. Telekiról azonban az is elmondható, hogy nem a nemzetiszocialista világnézet, az abból következő fajelmélet és a nürnbergi törvények híve, propagálója, hanem ellenfele volt. Elítélte úgy a náciizmust mint a bolsevizmust, noha az előbbi nyilvánosan nem bírálhatta.

⁵⁷ A város Képviselőtestülete 2004. márc. 15-i ülésén vita nélkül 13 igen és 1 ellenszavazat mellett úgy határozott, hogy a szobrot befogadják és javaslatot tesz a Teleki Emlékbizottságnak a szobor felállítására Balatonbogláron.

⁵⁸ 2004. november 18-án Krakkóban a Tudományos Akadémián konferenciát rendeztek a a XIX és XX. századi magyar-lengyel kapcsolatokról, Nehéz idők próbája címmel. A konferencia előtt a Szent Márk templomban leplezték le a magyar nemzetnek szentelt hála emléktáblát, amelyen lengyel és magyar nyelven olvasható: Magyar testvéreinknek, akik az 1939–1945 közötti években menedéket és gondozást nyújtottak a lengyeleknek, a számukra oly nehéz háborús időkben – Teleki Pál, Antall József, Varga Béla, Baló Zoltán és sok ezer magyar, aki megmarad a lengyel nemzet hű emlékezetében.

⁵⁹ A cseh Český Tešinnal szemben Žebrzydowice vasúti határállomás a lengyel oldalon.

Himnuszt magyarul éneklő énekkar és a barátság minden jele várt. Előtte való este utaztak ott át a csehek és a csoportjukban levő magyar tiszteltől tudjuk, hogy megkérdezték, hogy leszálljanak-e, mert csatlakoztak a félkész díszítésen⁶⁰. Azt a választ kapták, hogy a vonatban maradhatnak, mert a díszítés a holnap érkező magyaroknak szól. Varsóban egyaránt a közönség lelkesen és nagy barátsággal üdvözölte a magyar csapatot. Amikor pedig a csehek meneteltek át Varsón, ezek közül is az utolsó osztagot a losonci és az érsekújvári magyarokat éljenezték. „Éljenek a magyarok!” felkiáltással. A táborban a parancsnoktól Grażynskitól,⁶¹ aki a sziléziai önálló tartomány vajdája, a legkisebb cserkészgyerekig, mindnyájunkat a legnagyobb szeretettel és figyelemmel vettek körül, élesen aláhúzva az ellentétet különösen a cserhekkel, de még a nekik szimpatikusabb oláhokkal szemben is.

Krakóban Pilsudski⁶² sírjára, valamint Báthoryéra⁶³ koszorút helyzetünk. A Pilsudski síron nem szokták otthagyni a koszorúkat helyszűke miatt, a miénket azonban még napok múlva is ott látták. Az ismeretlen katona varsói emlékére az összes idegen szervezetek cserkészei, tehát rajtunk kívül a francia, a cseh és oláh cserkészek, valamint a svéd, észt és lett cserkészlányok tettek koszorúkat. Harmadnap utánunk jött és Varsón átutazó cserkész tiszteink már csak egy koszorút láttak ott, a miénket. Tehát nemcsak szemben, de a hátunk mögött is kifejezésre jutatták, a lengyelek irántunk való meleg érzéseiket.

A cserkésztáborozás befejezése előtt még megjelent képes albumukba, amelyből egy példányt tisztelettel eléd terjeszték ugyanezen futárral, minket magyarokat tüntetőleg kiemelték. Grażynski előtt minden szervezetet vezetőségével külön-külön lefényképeztek, de a magyar parancsnokkal közös képet tettek az albumba. A lengyel és a magyar csoportok érkezésének szembeállítását ugyanazon az oldalon és a többi kép is mutatja, hogy ők ország világ előtt nem csinálnak titkot a szimpátiájukból. Elvégre ezt az albumot vitték haza a csehek és oláhok is, nem hiszem, hogy különös örömmel.

Tegnap a hivatalos elbúcsúztatásunk alkalmával maga Grażynski vajda elnök búcsúztatott, amit csak velünk tett meg. Este pedig fiaink vonatának indulásakor olyan búcsúztatás volt, amelyet alig láttam (jóformán sosem – V. E. L.) A faluból bejött küldöttség ajándékokat hozott, virágok özönéről nem is beszélve. Óriási tömeg volt künn, teljes másfélórát búcsúztatva a fiúkat.

Kötelességemnek tartottam neked azonnal jelenteni, annyira érdekesek ezek a dolgok és annyira örömdetek. Mindenesetre azzal a jó érzéssel távoztam innen Koppenhágába

⁶⁰ Valószínű a sietség okozta a fenti megfogalmazást. Arról lehet szó, hogy a csehszlovák cserkészek leszálltak volna a vonatról és segítettek volna a félkész díszítést befejezni.

⁶¹ Grażynski Michał (1890–1965) – politikus, cserkésztiszt. 1921-ben a III. sziléziai felkelés egyik megszervezője és vezetője. Sziléziai vajda (1926–1939). 1931–39-ben a Lengyel Cserkész Szövetség elnöke. Keményen fellépett a sziléziai németek ellen. 1939 szeptemberében tájékoztatási miniszter. Franciaországba majd Angliába menekült. 1945-ben nem tért haza.

⁶² Pilsudski József (1867–1935) – volt szibériai száműzött, a Lengyel Szocialista Párt tagja, később pártonkivüli. Az I. világháborúban az osztrák-magyar alárendeltségben harcoló lengyel légiókban az I.dd.pk-a. 1917–18-ban a magdeburgi börtönben. 1918–1922-ben ideiglenes államfő, 1926-ban államcsínnel átvette a hatalmat. A hadsereg főparancsnoka, hadügyminiszter, két alkalommal miniszterelnök.

⁶³ Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király (1576–1586)

és Stockholmba, – ahová szintén viszünk 80 magyar öreg cserkészt – hogy ide Lengyelországba nem hiába jöttünk. Jó és helyes volt számottevő csapattal jönni, és helyes volt, hogy úgy Papp Antal⁶⁴ cserkész szövetségi elnök, mint jómagam is eljöttünk. A mindezekben kifejeződő tiszteletet és barátságot Lengyelország iránt megértették és nagyon értékelik. Ami áldozatba lehet ez nekünk került, az nem hiábavaló áldozat volt, mert igazán a lengyel nép széles rétegeinek lelkéhez értünk hozzá és éreztem, hogy megerősítettük a magyar-lengyel barátságot. A cserkészet itt Lengyelországban bámulatra méltóan fejlődött ki és ebben a tekintetben is sokat tanultunk, mire a tiszteket és fiúkat figyelmeztettem is. De sokat tanulhat társadalmunk szintén, mert itt a cserkészetet sokkal komolyabban veszik és sokkal komolyabban értékelik, mint a mi társadalmunk általában, és ez itt valóban az államfenntartó gépezetnek szerves része, amíg nálunk sokan még a cserkészet barátai közül is csak az iskolán kívüli ifjúságnevelés hasznos eszközét látják benne.

Amidőn ezeket mély tisztelettel jelentem, még egy valamit szeretnék megemlíteni, ami nem érdektelen. Volt egy húsz tisztből és öreg cserkészből álló angol kontingens. Amikor az angol parancsnok meghallotta, hogy mi koszorút helyezünk el az ismeretlen katona sírjára, hozzám fordult azzal a kéréssel, hogy ők is a magyar kontingenshez csatlakozhassanak és azzal vonulhassanak a sírhoz. De ebből nem lett semmi, mert az angol követ⁶⁵ a kontingens parancsnokával közölte, hogy az angolok otthon is és ennek következtében idegenben is beszüntették az ismeretlen katonák sírjainak megkoszorúzását. Azonban úgy gondoltam, hogy érdekelni fog, hogy ha ezt megemlítem. Azért is siettem ezt a jelentést megtenni, mert természetesen ezeknek a részleteknek egy részét a lapokkal nem közölhetem, tehát ezek azokban megjelenni nem fognak.

Úgy remélve, hogy jelentenivalómmal neked Főméltóságú uram némi örömet szerzek, maradtam a legszívélyesebb tisztelettel régi híved

Teleki Pál

Levéltári jelzet: MOL K 589 Államfői Hivatalok Levéltára. Kormányzói kabinetiroda. Horthy Miklós iratai 4233. 24. cím. II. Külpolitikai vonatkozású iratok. II.E.2. 8934. sz. mikrofilm. Eredeti, géppel írt levél, Teleki Pál sk. aláírásával.

2.

A Magyar Cserkészszövetség tisztikara 1935-ben

Tb. főcserkész Teleki Pál volt me. egy. ny. r. t.

Főcserkész gr. Khuen-Héderváry Károly, felsőházi tag, a Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara elnöke

Országos elnök: Papp Antal dr. ny. áll. államtitkár, egy. m. t.

Tiszteletbeli elnök: Witz Béla pápai kamarás, a Regnum Marianum Egyesület Házfőnöke

⁶⁴ Lásd a 6. sz. jegyzetet.

⁶⁵ Sir Howard William Kennard (1878–1953) – brit diplomata. Belgrádi, stockholmi majd 1935. január 14-től varsói követ.

Sík Sándor dr. egy. ny. r. t.
Ravasz Árpád dr. c. tankerületi kir. igazgató
Társelnökök: gr. Andrássy Mihály, nagybirtokos
vitéz Farkas Ferenc vkszt. alez.
Fodor Ferenc dr. egy. rk. t.
Kosztersitz József dr. a Szent Imre Kollégium igazgatója
Kun Attila mérnök, a Székesfővárosi Gázművek osztályfőnöke
kaposi Molnár Frigyes dr. szövetkezeti igazgató
vitéz Schelkey Oszkár tűzérőrnagy
Szőke Imre református lelkész
Szukováthy Imre dr. a Testnevelési Főiskola igazgatója, egészségügyi főtanácsos
vitéz Temessy Győző dr. reálgimnáziumi tanár
Ulrich Hugo gépészmérnök, ny. á. gépgyári h. igazgató
Zsembery Gyula dr. a Fővárosi Takarékpénztár ügyésze, kormányfőtanácsos
Országos ügyvezető elnök és Országos ügyvezető főtitkár Major Dezső dr. orvos
Országos ügyvezető főtitkár helyettes Gundrum Kázmér dr.
Országos cserkészvezető tiszt vitéz Faragó Ede
Országos vezetőképző vezetőtisztt helyettese és országos vezetőképző vezető-tiszt
Sárilich Pál dr. fogorvos
Országos testnevelési vezetőtisztt Szundy Géza alezredes
Országos repülővezetőtisztt Ulbrich Hugó mérnök, ny. á. gépgyári helyettes igazgató
Országos vízivezetőtisztt Kolozsváry Béla reálgimnáziumi tanár
Országos rover vezetőtisztt Bátor József kegyesrendi tanár
Országos öregcserkész vezetőtisztt Herman János dr. egyetemi tanársegéd
Országos kisfiú vezetőtisztt Éry Emil reálgimnáziumi tanár
Országos külügyi vezető kaposi Molnár Frigyes dr. szövetkezeti igazgató
Országos társadalmi vezető Ajkay József dr. premontrei kanonok
Országos ellenőr helyettes Szabó Gyula dr.
Országos ügyész Borsiczky Sándor dr. rendőrkapitány
Országos gazdasági vezető Kosch Béla dr. okl. közgazda
Országos pénzügyi vezető Márkus Miklós dr. banktisztviselő
Országos ellenőr Liptai János dr. banktisztviselő
Országos sajtó, rádió és propaganda vezető Alföldi Alajos, M.A.B.I.tisztviselő
Magyar cserkész szerkesztője Sztrilich Pál dr. fogorvos
Vezetők Lapja szerkesztője vitéz Faragó Ede
Statisztika vezető vitéz Schelkey Oszkár tűzér őrnagy
Jogtanácsos Nagel Edgárd dr. ügyvéd
Műszaki vezető Kriszta Pál mérnök
Cserkészpark parancsnoka Sztrilich Pál dr. fogorvos
Cserkészpark gondnok Bolla Dezső mérnök
Központi víziközművelés parancsnoka Kolozsváry Béla reálgimnáziumi tanár
Központi víziközművelés gondnoka Czeiner László
Központi fegyelmi bíróság elnöke Zsembery Gyula dr. a fővárosi Takarékpénztár
ügyésze, kormányfőtanácsos
Központi fegyelmi bíróság másodelnöke Pohl Sándor dr. tb. főszoftgábiró

Központi fegyelmi bíróság tanácselnökei: Antal Géza dr. rendőrkapitány, Weszely Ferenc dr. királyi ítélőtáblai bíró, Veröczy Imre alezredes
Központi kiegyenlítő bíróság elnöke Ravasz Árpád dr. c. tankerületi kir. főigazgató
Központi kiegyenlítő bíróság h.elnöke Ulbrich Hugó ny. á. gépgyári h. igazgató
Szövetségi titkárok: Átányi István mérnök, Borbély Károly, Eisler Károly, Falvy Döme banktisztviselő, Kovin Ferenc dr., Márai György dr., kir.bírósági gyakornok, Windhaber Alajos.
Forrás: MTNCT 1935. 453–454.

3.

Marian Chomranski rendőr alezredes kérelme Teleki miniszterelnökhöz.

Budapest, 1940. április 7.

Titkos!

Nagyméltóságú
gróf Teleki Pál
miniszterelnök úrnak

Mint a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatósághoz a magyarországi lengyel menekültek ügyeinek intézésével kapcsolatban beosztott megbízott, bátorkodom az alábbiakkal Nagyméltóságod elé járulni. A lengyel menekültek beözönlése Magyarországra naponként növekszik. Tekintettel arra, hogy az elfoglalt területeken a helyzet mind elviselhetetlenebbé válik, számolnunk kell azzal, hogy a magyar határt átlépők száma továbbra is növekedni fog.

Ezek a menekültek kétségkívül mind több gondot, nagyobb terhet fognak úgy a magyar Hatóságoknak, mint a többi magyar és lengyel menekültügyi intézményeknek jelenteni. A menekültek nagy része támaszt nyerhet a szomszédos államokban, hol egyeseknek rokonaik ismerőseik vannak, hol munkát vállalhatnak – szóval eltartásuk biztosítva volna.

A Lengyel Konzulátus igyekezete a felé irányul, hogy ezeket az embereket mielőbb útlevéllel ellássa és ezzel külföldre való utazásukat lehetővé tegye. Az eddigi eljárás, miszerint táborokba lesznek irányítva és később Budapestre kell jönniük az útlevél és vízum ügyek elintézésére, nagyon kényelmetlen, mert:

1/ szükségtelen kiadásokat okoz, u.m. útiköltségek, szállások, élelmezés stb.

2/ az emberek szükségtelen beözönlését és ezáltal nem egyszer a rend és a nyugalom megzavarását okozza a fővárosban, amit nem annyira a menekültek rosszakarata idéz elő, hanem a magyar nyelvtudás hiánya és az itt előírt jogszabályok nem ismerése.

3/ ennek folytatása a magyar Hatóságok kényszerű beavatkozása.

A Lengyel Konzulátus a fentieket szem előtt tartva a rendelkezésre álló eszközökkel és az itt kötelező előírások szerint, személyi identifikációt visz keresztül, az útlevelek kiadása végett és adott esetben azoknak az egyéneknek a felkutatása és ártalmatlanná tétele végett, akik a közrendet veszélyeztetnék.

A legnagyobb nehézségek egyike feladatunk elvégzésében, a magyar kiutazási engedélyek megszerzése.

Itt a következő nehézségekre bátorodom felhívni nagyméltóságod figyelmét:

a/ a kiutazási engedélyért folyamodónak az útlevéllal együtt egy személyes adatait igazoló lengyel okmányt és fényképet kell benyújtani,

b/ a vízumok kiadásának korlátozása, napi 30-40,

c/ a vízum osztályon személyesen kell jelentkezni.

Ezeket a nehézségeket ki akarván küszöbölni, bátorodom megjegyezni, hogy

ad /a amikor a menekült felmutatja a vízum osztályon az egyéni adatokat magábanfoglaló okmányt, azaz a Lengyel Konzulátus által törvényesen kiállított útlevelet, ugyanakkor egy más ugyanilyen adatokat magábanfoglaló személyi okmánynak felmutatása, vagy annak az okmánynak, melynek alapján az útlevelet kiadták szükségtelemmé válik.

Az ilyen személyazonossági okmány felmutatásának szüksége okozza azt, hogy több menekültnek, akik elutazhatnak, itt kell maradniuk, mert menekülésükkor csak ritka esetben vihették magukkal személyes okmányaikat. Azt is figyelembe kell venni, hogy sok menekült okmányaikat megsemmisítette, hogy személyazonosságukat az okkupáló hatóságok előtt felmutatni ne tudják és ezzel az esetleges bebörtönzéstől megmeneküljenek. A Lengyel konzulátus a túlolldaliakat figyelembe véve minden egyes esetben részletes vizsgálatot indít és a felek kihallgatásával, továbbá más rendelkezésre álló eszközzel állapítja meg a személyazonosságot. Elfogadja tehát a garanciát és teljes felelősséget vállal az útlevelek helyes kiállításáért. A jelenlegi állapotok fenti leírásán támaszkodva tisztelettel kérem törölni azt a belügyi intézkedést, miszerint a vízum kiadásához az útlevelel kívül még egy személyazonossági okmány felmutatása szükséges.

ad/b Egy bizonyos állandó korlátozása a kiutazási engedélyek korlátozásának napi 30-és néhányra, nagyon megnehezíti a menekültek kiutazását, akiknek különben megvannak az ehhez szükséges feltételei. A naponként elutazó menekültek száma változó, így a vízumok kiadását nem lehet korlátozni. Azt a tényt is figyelembe kell venni, hogy főként most, amikor a menekültek beözönlése növekszik, sokan jönnek olyanok, akiknek az okkupált területeken még a legprimitívabb életszükségleteik sem voltak meg. Ezeknek visszatartása itt, anélkül, hogy számukra munkát, elfoglaltságot biztosíthatnánk, teljes lelki depressziót idézne elő náluk és megnehezítené a népjóléti intézmények munkáját. A várakozás, napokon, heteken át a vízum megszerzésére, a Budapesten való tartózkodás szükségét vonja maga után. Ezek a budapesti kényszertartózkodások, a szükséges életkörülmények megadása nélkül kellemetlen következményekkel járnak, mint a rend felbontása és a közbiztonság megzavarása. Ezt csak úgy lehet megakadályozni, ha a kiutazási engedélyek kiadása nem esik napi korlátozás alá.

Szükségessé válik tehát annak a belügyi rendeletnek, mely a kiutazási engedélyek kiadását napi 30 és néhányra korlátozza, eltörlése. Az eddigi észrevételeim alapján a naponta elutazók száma 50-60, de lehetnek napok, amikor a 30-at sem éri el. Ez teljesen a beözönlő menekültek számától függ.

Ad/c A vízum kiadásának szükséges személyes megjelenés szükségessé teszi a Budapestre való utazást, ami megint csak költségeket von maga után, a melyek elesnek, ha a vízum kiadásánál nem kellene személyesen megjelenni. Az így Budapestre jövő menekültek kóborolnak a városban, nem ismerve a nyelvet és szokásokat megint csak rendezavarásokat okoznak.

Erre való tekintettel kérem az engedélyt arra, hogy vízumok kiadásánál tekintsenek el a személyes megjelenéstől, hasonlóképpen, mint ahogy ezt a francia, olasz és jugoszláv konzulátusok teszik. Ezeknél a vízum kiadása a Lengyel Konzulátus tisztségviselője útján történik, aki miután a magával hozott útlevelekre a vízumot megkapta, visszahozza ezeket a Lengyel Konzulátusra. Az, hogy az útleveleket nem adjuk ki a menekülteknek, megkönnyíti számukra az ellenőrzést a menekültek felett és azonnali elutazásuk felett.

A Lengyel Konzulátus célja a fent elmondottakban a kiutazási engedélyek megadásánál a gyorsabb és könnyebb elintézési mód elnyerése a nélkül, hogy ez az előírt jogszabályokba ütközne. E szerint a katonaköteles 18-42 éves férfiak nem kaphatnak egyáltalán vízumot, azok kivételével, akik tisztiorvosi bizonyítvánnyal igazolják szolgálatképtelenségüket. Ezzel szemben a nők – korra való tekintet nélkül – kapnak kiutazási vízumot.

Kétségtől a magyar hatóságoknak is érdekük a menekülteknek gyors külföldre való utazását lehetővé tenni, tehát fenti rendeleteknek eltörlése.

Az említett okoknál fogva, kérem az ügy kedvező elintézését, maradok teljes tisztelettel.

HL, HM Eln. 21-1940. Baló hagyaték. Növ. Napló s. sz. 2/1964. A/4-es formátumú 4 oldal terjedelmű gépirati másodpéldány. Korabeli fordítás magyar nyelvre, az eredeti nem található az iratok között. Az első oldal felső részére Baló ezredes a HM Eln. 21. o. vezetője irónnal rávezette: Külf.[öldieket[Ellenőrző Orsz.[ágos] Közp.[onti] Hatóság (Pásztóhy) mellé beosztott lengyel rendőr alezredes beadványának másolata. Jól beszélt magyarul, magyar felesége és kitüntetése is volt.

4.

Nyílt levél a Magyar Köztársaság hatóságaihoz és a magyar társadalomhoz.

Különbféle hírek érkeznek Lengyelországba Teleki Pál néhai magyar miniszterelnöknek a magyar történelemben játszott szerepével kapcsolatban kibontakozott széleskörű vitáról. Nem csodálkozunk ezen. Ellenben erősen felháborított bennünket az, hogy Budapest Fővárosi Közgyűlése visszavonta gróf Teleki Pál emlékművének felállítására kiadott engedélyt. Ezért a volt lengyel katonai internáltak és polgári menekültek, a magyar iskolák és felsőfokú tanintézetek egykori lengyel tanulói és hallgatói nevében, akik a második világháború idején öt évig Magyarországon éltek, továbbá a lengyelországi Lengyel-Magyar Baráti Társaságok sokezeres serege nevében kötelességünknek érezzük, hogy nyilvánosan megszólaljunk. Számunkra, lengyelek számára Teleki Pál miniszterelnök olyan személyiség, akinek nagyon sokat köszönhetünk. 1939-ben, mint a magyar kormány feje a hitleri Németország hatalmának ismeretében egyáltalán nem lett volna kötelessége Lengyelországra gondolni. Hiszen annyi más állam tehetetlenül nézte a lengyel tragédiát Teleki miniszterelnöknek mégis volt bátorsága, hogy kiálljon védelmünkben és megadjon minden segítséget. Most mi állunk ki az ő védelmében.

Szeretnénk felhívni a Magyarországon zajló vita résztvevőinek figyelmét, és emlékeztetni arra, milyen sok jót tett, a lengyel menekültek számára ő maga mint kormányfő, a miniszterei és a magyar társadalom. Éppen a magyar kormány ilyen magatartásának köszönhetően a Hitleri terrortól gyötört egész akkori Lengyelország úgy

tekintett Magyarországra, mint egy különleges szigetre a német nagyhatalom tengerében, a nyugalom és a lengyelek iránt tanúsított barátság szigetére.

Erkölcsei kötelességünk ezért emlékeztetni arra, hogy éppen Teleki miniszterelnök volt az, aki Hitler erős nyomása ellenére nem engedte át 1939-ben a német csapatokat magyar területen, hogy déli irányból Lengyelországra támadjanak.

Teleki miniszterelnök és kormánya nyitotta meg a lengyelek előtt a magyar határt, és szervezte meg több mint 100.000 menekült tartózkodását, akiket 140 katonai és 114 civil táborban helyeztek el. Ez óriási feladat, nehéz munka és nagy pénzügyi teher volt a magyar állam számára.

Teleki miniszterelnök csendes egyetértésével hagyhatta el több tízezer lengyel katona és tiszt Magyarországot, hogy a Sikorski tábornok parancsnoksága alatt Franciaországban szervezett lengyel hadsereghez csatlakozzék.

Telekinek köszönhető, hogy miután a németek Lengyelországot 1939-ben szétverték, Magyarországon még több mint egy esztendeig működhetett a lengyel követség.

Eppen Teleki miniszterelnök volt az, aki 1940-ben a távozó lengyel követet Leon Orłowskit búcsúztatva ezt mondta: „Követ Úr távozása után én leszek a lengyel követ.” Vajon megfélelkezhetünk-e egy ilyen szép és nemes viselkedésről? Szeretnénk arra is emlékeztetni, hogy Teleki miniszterelnök kormánya teremtette meg a feltételeit sok ezer zsidó származású menekült túlélése számára.

Teleki Pálnak a második világháborús lengyel menekültek ügyében szerzett érdemei elismerésül Varsó Városi tanácsa 1998-ban döntést hozott arról, hogy a lengyel főváros egyik utcáját Teleki Pálról nevezi el.

Ezért, amikor 1999-ben Magyarországon felmerült Teleki Pál szobrának elképzelése, Magyarországon dolgozó lengyel üzletemberek és a lengyel katonai emlékhelyeket, hadisírokat, Hősi Temetőket Gondozó Lengyelországi Tanács pénzbeli támogatással is bekapcsolódtak az elgondolás megvalósításába.

Jelentős az a tény is, hogy Aleksander Kwaśniewski lengyel államfő 2001-ben az egyik legmagasabb lengyel kitüntetéssel adományozta Teleki Pálnak. Úgy tartjuk, hogy Teleki Pál mindazért, amit Lengyelországért és a lengyelekért tett, rászolgált arra, hogy örökre emlékeztünkben tartsuk, és méltó módon megbecsüljük érdemeit.

A második világháborús lengyel menekültek nevében:

A Lengyel-Magyar Baráti Társaságok Szövetsége Vezető Tanács
Jan Stolarski a Szövetség elnöke

A Balatonboglári Egykori Lengyel Gimnázium Tanulói Társaságának Varsói Baráti
Köre

Bogumil Dąbrowski elnök.

Varsó, 2004. március 5.

Forrás: Polonia Węgierska, 2004/99. sz. magyar és lengyel nyelven. Megjelent még a Magyar Hírlap 2004. március 18. és az Élet és Irodalom 2004. április 2. 14. szám.

5.

Jan Stolarski egykori lengyel katonai internált, a Lengyel-Magyar Baráti Társaságok Föderációja elnökének (Varsó) 2004. április 3-án Balatonbogláron, a Teleki szobor leleplezési ünnepségén magyarul elmondott beszéde.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Szeretném emlékeztetni a mai ünnepség tisztelt résztvevőit arra, milyen sok jót tett gróf Teleki Pál miniszterelnök, kormányának miniszterei és velük együtt az egész magyar társadalom a lengyel menekültekkel. Engedjék meg, hogy bevezetőben felidézzem az egykori balatonboglári plébános és egyben akkori országgyűlési képviselő és ellenzéki kisgazdapárti politikus, Varga Béla visszaemlékezését gróf Teleki Pálról, amely jól jellemzi a miniszterelnök egyéniségét.

„1939 szeptemberében kaptam a felhívást, hogy azonnal jelentkezzem Budapesten az akkori miniszterelnöknél, Teleki Pálnál. Telekit addig személyesen még nem ismertem. Számomra ez nagy esemény volt. Másnap találkoztam gróf Teleki Pállal egy magánlakásban. Teleki elmondta, hogy a kormánya nehéz helyzetben van. Elmondta Hitlerhez írott levelei tartalmát, az országra nehezedő német nyomást és azt, hogy lengyel menekültek tízezrei érkeznek naponta Magyarországra. A kormány mindent megtesz értük, de a súlyos német nyomás miatt nyíltan nem támogathatja a lengyelek minden kívánságát. A lengyel ügyben minden magyar összefogására szükség van. Kérlek, karold fel ezt az ügyet. Ugyancsak elmondta, hogy ez élet-halál kérdés: aki azzal foglalkozik, az az életével játszik. A németek nem sokáig tűrik a mi lengyelbarátságunkat, előbb vagy utóbb leszámolnak velünk. De addig segíteni kell őket, még ha ezért felakasztanak is minket. Nem szabad meghunyászkodnunk Hitler előtt.”

Ennyit Varga Béla plébános visszaemlékezéseiből.

Most nekünk, lengyeleknek erkölcsi kötelességünk emlékeztetni arra, hogy éppen Teleki Pál miniszterelnök volt az, aki Hitler erős nyomása ellenére sem engedte át 1939-ben a német csapatokat magyar felségterületen, hogy déli irányból Lengyelországra támadjanak.

Teleki miniszterelnök és kormánya megnyitotta a magyar határt 140 ezer lengyel menekült előtt. Teleki miniszterelnök csendes egyetértésével hagyhatta el több tízezer lengyel katona Magyarországot, hogy a Franciaországban szerveződő lengyel hadsereghez csatlakozzék. Éppen Teleki miniszterelnök volt az, aki 1940-ben Magyarországról távozó lengyel követet búcsúztatva ezt mondta: „Követ Úr távozása után én leszek a lengyel követ”.

Ezek és sok más adat után úgy tartjuk, hogy Teleki Pál mindazért, amit Lengyelorszáért és a lengyelekért tett, rászolgált arra, hogy örökre megőrizzük emlékezetünkben és méltó módon megbecsüljük érdemeit.

Forrás: Jan Stolarski s. k. aláírásával hitelesített gépirat. A tanulmány szerzőjének birtokában.

6.

Grzegorz Łubczyk, a Lengyel Köztársaság 1997–2001-ben volt budapesti nagykövetének 2004. április 3-án Balatonbogláron, a Teleki szobor leleplezési ünnepségén elmondott beszéde.

Tisztelt Püspök Úr Öexcellenciája⁶⁶!

Tisztelt Elnök Úr⁶⁷!

Kedves Balatonboglári Vendéglátók!

Kedves Magyar és Lengyel Barátaim!

A mai ünnepségnek kivételes jelképes értéke van. Ahogyan 1939. szeptemberében Teleki Pál gróf kormánya megnyitotta Magyarország szíveit és határait a lengyel menekültek tízezrei előtt, Balatonboglár vendéglátói ugyanúgy nyitják meg városuk szíveit és határait Rieger Tibor szobrászművész alkotása előtt. Mint a Magyar Királyság 1941. április 3-áig hivatalban levő miniszterelnökének emlékére alakult bizottság egyik védnöke és mint lengyel ember, szeretném kifejezni hálámat ezért a döntésért polgármester úrnak, az önkormányzati képviselőknek, a Lengyel-Magyar Baráti Társaságnak és Balatonboglár minden lakójának.

A háború előtt Magyarországon kötelező „szent magyar-lengyel barátság” alapelve jegyében a magyarok kenyérrel és borral köszöntötték honfitársaimat. Ehhez az alapelvhez híven Teleki miniszterelnök 1939-ben a hitleri Németország hatóságainak egyik soron következő éles hangú jegyzékére így válaszolt:

„Magyarország nemzeti becsületének ügye, hogy nem vehet részt semmilyen Lengyelország ellen irányuló katonai akcióban”.

Bár a második világháború kitörése óta 65 év telt el, mi lengyelek erkölcsi kötelességünknek tekintjük, hogy megőrizzük emlékezetünkben és tudjunk arról, amit Magyar Barátaink tettek akkor Lengyel Barátaikért. Ezért 1999-ben, a lengyel menekültek Magyarországra érkezése 61. évfordulójának alkalmából a budapesti Lengyel Nagykövetség, melyet én vezettem, ünnepségsorozatot rendezett „Emlékezünk és Köszönjük” jelmonddal. Ezért én is, mint Lengyelország nagykövete elfogadtam a felkérést és bekapcsolódtam a magyar Teleki Pál Emlékbizottság munkájába, melynek célja az volt, hogy lerójuk tiszteletünket a Lengyelország és a lengyelek iránt olyannyira odaadó politikus érdemei előtt. Hálánkat kifejezendő, a Magyarországon élő és dolgozó lengyel üzletemberek, lengyel hatóságok is tevékenyen bekapcsolódtak az emlékszóbor létrehozásába, Lengyelország Elnöke pedig – ezt ne felejtsük el – Teleki Pálnak post mortem magas kitüntetést adományozott.⁶⁸ Híres lengyel iskolájának köszönhetően

⁶⁶ Dr. Gyulai Endre Szeged-Csanádi megyéspüspökről van szó.

⁶⁷ A Teleki Emlékbizottság Elnöke, Csicsery Rónay István. Göncz Árpád volt köztársasági elnök és Mádl Ferenc köztársasági elnök (mindketten az Emlékbizottság fővédnökei) személyesen nem voltak jelen. Nevükben képviselőjük helyezte el a koszorút a szobornál. A Lengyel Köztársaságot hivatalosan képviselte az ünnepségen Teresa Notz budapesti lengyel főkonzul és Tadeusz Ubych vk. ezredes véderő, katonai és légügyi attasé, akik megkoszorúzták Teleki Pál szobrát. Ryszard Kaczorowski volt lengyel emigráns köztársasági elnök levélben köszöntötte az ünneplőket, amelyet felolvastak. A Medgyessy kormány képviselőjében senki nem volt jelen.

Balatonboglár a háború idején szép jelképe lett a lengyel-magyar barátságnak. Balatonboglár mind a mai napig sok lengyel számára Varga Béla atyával kapcsolódik össze. A mai naptól Balatonboglár Teleki Pállal is össze fog kapcsolódni.

Becsüljük meg közös történelmünket, és adjuk át a jelenlegi és a következő nemzedékének az igazságot és csakis az igazságot, magyarok és lengyelek testvéri összetartozásáról, a lengyel–magyar és a magyar-lengyel barátság számos bizonyítékáról. Köszönöm a figyelmet!

Forrás: Grzegorz Łubczyk s. k. aláírásával hitelesített gépirat. A tanulmány szerzőjének birtokában.

Rövidítések jegyzéke

AAN MSZ – Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych.(Új és Legújabbkori Levéltár, Varsó, Külügyminisztérium)

alez. – alezredes

altbgy. – altábornagy

AOG – Archiwum Ogólne (Általános Levéltár)

BM – Belügyminisztérium

c. – címzetes

cs. – csomó

dd.pk-a – dandár parancsnoka

DIMK. II. – Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. II. k. 1936–1938. Budapest, 1965. Összeállította Ádám Magda.

DIMK. IV – Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. IV. k. 1939–1940. Budapest, 1962. Összeállította Juhász Gyula.

dok. – dokumentum

egy. rk. t. – egyetemi rendkívüli tanár

eln; Eln.- elnöki

ezds. – ezredes

é. n. – év nélkül

főpk-a – főparancsnoka

gr. – gróf

HL – Hadtörténelmi Levéltár

HM – Honvédelmi Minisztérium

HL HM Eln21 – Hadtörténelmi Levéltár, Honvédelmi Minisztérium, Elnöki 21. (hadifoglyok és katonai internáltak) osztálya

HL HM VKF – Honvédelmi Minisztérium, Vezérkari Főnökség

hdtpkság - hadtestparancsnokság

h. – helyettes

Id. – idős

IJP –Instytut im. Józefa Piłsudskiego w Nowym Yorku (Piłsudski Intézet, New York)

k. a. – katonai attasé

ker. – kerület

KLTE – Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen

- k. – kötet
- küm. pol – külügyminisztérium, politikai iratok
- küm. res. pol. – külügyminisztérium rezervált politikai iratok
- m. kir. – magyar királyi
- MMVL – Magyarország és a második világháború. Budapest, 1966. 3. kiadás. Az iratokat összegyűjtötte és a bevezető tanulmányt írta Ádám Magda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos.
- MOL – Magyar Országos Levéltár
- MTNCT – Magyarország Tiszti Név és Címtára
- m. e. egy. ny. r. t. – miniszterelnök, egyetemi nyilvános rendes tanár
- Nr., nr. – numer
- ny. á. – nyugállományú
- ny. áll. áll. titkár, egy. m. t. – nyugállományú államtitkár, egyetemi magántanár
- okl. – okleveles
- o – oldal
- Poz. – pozycja (pozíció)
- PSB – Polski Słownik Biograficzny (Lengyel Életrajzi Szótár)
- sz – szám
- sz. dok. – számú dokumentum
- sz. n. – szám nélkül
- szerk. – szerkesztette
- tb. – tiszteletbeli
- T – Tom (kötet)
- t – teczka (dosszié)
- YMCA – Young Men’s Christian Association
- vk. ezds. – vezérkari ezredes
- VKF – Vezérkari Főnökség
- vkf. 2. o. – vezérkari főnökség 2. osztálya
- vkszt. szds. – vezérkari szolgálatot teljesítő százados
- WM – Weiss Manfréd (konzernvállalatok – Csepel)
- Wilhelmstrasse – A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai okmányok Magyarországról. 1933–1944. Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula. Budapest, 1968.